

Pod lupo z Zbirko UGM / Hortenzije v Arboretumu Volčji Potok

Arboretum Volčji Potok, Volčji Potok 3, Radomlje

UGM, Strossmayerjeva 6

25. maj – 29. september 2019

Pod lupo je projekt, ki smo ga v Umetnostni galeriji Maribor pričeli z namenom, da predstavimo posamezna dela iz atraktivne zbirke, ki jo hranimo v našem muzeju, tako da povežemo znanja in aktivnosti različnih institucij. Naša zbirka šteje več kot 7000 umetniških del slovenskih avtorjev in avtoric s področja slikarstva, kiparstva, grafike, umetniške fotografije in videa. Strokovnjake v Arboretumu Volčji Potok smo prosili, da razširijo naše razumevanje umetniških del s svojim znanjem s področja botanike. Rodila se je interdisciplinarna razstava Pod lupo z Zbirko UGM: Hortenzije v Arboretumu Volčji Potok, ki je prvo sodelovanje Arboretuma Volčji Potok in Umetnostne galerije Maribor. V srčiki razstave so tri umetnine, ki lahko na različne načine spregovorijo o cvetju.

Avtorici umetniških del sta sestri, zanimivi slikarki Avgusta ml. in Henrika Šantel, ki izhajata iz umetniške družine in sta prvo slikarsko izobrazbo v duhu meščanskega realizma prejeli od mame, tudi Avguste, nekdanja priznana portretistka v Gorici. Pozneje sta obe, tako kot njun brat Saša, tudi slikar, nadaljevali profesionalno izobraževanje v Münchnu in na Dunaju oz. v Gradcu. Nemirno politično dogajanje in bližina fronte v času prve svetovne vojne so to znamenito in umetniško navdahnjeno slovensko družino prisilili, da je zapustila Primorsko. Družina se je večkrat selila, dobro desetletje pa sta sestri z materjo bivali tudi v Mariboru, kjer so skupaj z drugimi Primorci po prvi svetovni vojni sodelovale pri vzpostavljanju slovenskega kulturnega življenja v mestu. V našem mestu se je Avgusta ml. uveljavila tudi kot pedagoginja, saj je bila učiteljica razrednega pouka. Izbrana dela zato na svojevrsten način tudi povezujejo primorsko mentaliteto in navade z bivanjem na drugem koncu naše dežele, na Štajerskem.

V opusu Avguste ml. so pogoste krajine, vedute in tihožitja, še posebej cvetlična, ki jim je slikarka posvečala posebno pozornost, saj je vse življenje skrbno urejevala herbarij. Cvetlice v vazi, bujno cvetlično tihožitje v stekleni vazi, je dokaj zgodaj, v času, ko je slikarka še službovala v Pulju, nastalo v klasični slikarski tehniki, olju na platnu. Tihožitje se je kot samostojen motiv v evropski umetnosti uveljavilo komaj v 16. stoletju ter doživelo pravi razcvet v 17. stoletju na Holandskem, vendar je vse do srede 19. stoletja med žanri štelo za najmanj pomembnega in se je nahajalo na koncu lestvice za historičnimi vsebinami, portretom, žanrsko motiviko in krajinami. V Franciji je s poznim 19. stoletjem motiv ponovno zaživel, ko so modernisti odkrili, da jim doslej »nepomemben« motiv ponuja odlično priložnost za svobodno raziskovanje različnih likovnih prvin, kot sta barva in oblika ter njune organizacije v kompozicijo.

Tihožitja so bila tudi priložnost za prikrita in simbolična sporočila. Med drugim se je v umetnosti protestantskega severa za barvnimi cvetovi skrivalo opozorilo na minljivost telesa oziroma na pripravo na zadnjo sodbo. Tudi v drugih kulturah so simbolne govornice cvetlic izjemno razširjene. Na Japonskem, na primer, je v 19. stoletju zelo znan in cenjen umetnik Katsushika Hokusai v tehniki japonskega lesoreza s pomočjo hortenzij, ki so veljale za simbol hladnosti, in ptice lastovke spregovoril o moči zime in ponovnem rojstvu spomladi.

V zgodnjem 20. stoletju, ko so v našem prostoru nastajale reprodukcije umetniških del, je poznavanje simbolnih pomenov cvetlic tako v vsakodnevem kot tudi slikarskem svetu pričelo izgubljati pomen. Avtorice so gotovo poznale običaje, vendar cvetlično tihožitje, vaza z bujnimi cvetovi, odraža predvsem pristno avtoričino občudovanje cvetlic kot tudi priložnost, da takrat mlada slikarka pokaže slikarsko veščino. Prefinjeno naslikana prosojna vaza podpira reliefne, s pastoznimi nanosi barve naslikane cvetne lističe. Snežno bele kepe izstopajo iz temnega ozadja in dajejo vtis, da se obračajo proti svetlobi. Dinamičnost kompozicije se stopnjuje še s kontrastom ozadij; v osrednjem motivu se srečata levi temnejši in svetlejši desni del. Osrednji del slike, cvetlični šopek, nakazuje eksplozijo energije in zato bi naš motiv namesto "tiho-žitje" lahko imenovali "veselje do življenja".

V muzeju smo cvetje v tem šopku zelo dolgo napačno šteli za hortenzije. V Arboretumu Volčji Potok so nam razkrili, da gre za snežno kepo (*Viburnum opulus* 'Sterile'), ki je gojena različica brogovite. Zanimalo nas je, kaj je značilno za te cvetlice in v čem se razlikujejo od hortenzij. Ali bi bilo nenavadno, če bi jih družina Šantel leta 1909 imela na svoji mizi?

Obstajajo belo cvetoče hortenzije (*Hydrangea arborescens*), a imajo večje socvetne glave in predvsem drugačne, enostavne liste. Listi na sliki imajo po tri režnje, kar je nezamenljivi znak brogovite. Ne gre za običajno brogovito iz narave, temveč za okrasno sorto z belimi kroglastimi socvetji.

Kot naravni mutant je bila prva snežna kepa (*Viburnum opulus* 'Sterile') najdena konec 16. stoletja in se je zaradi privlačnosti in zelo preprostega gojenja hitro širila po Evropi. Danes jo imamo za tipično rastlino podeželskega in predmestnega vrta. Nič nenavadnega ni, da je brogovita v vazi krasila dom pri Šantlovih. Če je niso imeli na lastnem vrtu, so šopek prinesli s tržnice. Bili so dovezetni za lépo in snežne kepe so jih nagovorile. Slikarka je imenitno upodobila svežino belega cvetja in vedrino mladih zelenih listov.

Drugo delo manjšega formata je nastalo v drugačni slikarski tehniki, akvarelu. Z akvareli se drugače kot z olji slika hipno. Barve se nanašajo na navlaženo papirnato podlago, zato popravki praviloma niso mogoči. V zgodovini umetnosti poznamo cvetlična tihožitja, ki niso nastala po resnični situaciji, saj je v šopke zbrano sveže utrغانo cvetje, ki v naravi ne cveti ob enakem času ali pa celo izvira iz različnih koncev sveta. Botanikom v Volčjem Potoku smo zastavili vprašanje, ali so cvetlice Avguste Šantel ml. na akvarelu s preprostim naslovom Cvetlice plod slikarkine domišljije ali pa je šopek mogoče sestaviti iz cvetic na naših travnikih?

Cvetlice, ki jih je naslikala, je slikarka najverjetneje nabrala sama. Šopek je namreč sestavljen iz pogostega travniškega cvetja, ki s cvetenjem zaznamuje prehod pomladi v poletje. Od leve proti desni si sledijo črna detelja, breskovolistna zvončica, rumenocvetoči vrbovolistni primožek, ivanjščica in njivsko grabljišče. Tehnika akvarela ne omogoča slikanja finih podrobnosti, a so kljub temu cvetlice jasno prepoznavne. Predvsem zvončice je slikarka med upodabljanjem nedvomno zelo natančno opazovala.

Avtorica portreta z naslovom Moja mati je dve leti starejša Henrika Šantel, ki se je kot starejša sestra smela specializirati za figuralno slikarstvo in je po smrti Ivane Kobilce dolgo veljala za najboljšo slovensko slikarko. Domnevno gre za upodobitev slikarkine matere, torej slikarke Avguste st. Čeprav gre za starejšo žensko, ta deluje živahno, kar razberemo iz oči, ki jih upira v nas, in iz predmeta, ki ga upodobljenka drži v rokah, saj časopis v tem obdobju velja za simbol urbanega in potrjuje spremljanje družbenega dogajanja.

V drugi polovici 19. stoletja so se v slikarstvu pričela oblikovati sodobna stremjenja. Takrat je realizem veljal za moderno gibanje, ki je v nasprotju z romantiko, ki je slikala herojstva, sentimentalne in poučne vsebine, neposredno povezovalo življenje in umetnost. Tako je zasnovana tudi slika pred nami. Vidimo sodobno osebo iz takratnega vsakdana, sredi običajnih opravil, sredi običajnega okolja. Proti prelomu stoletja pa so se pričele oblikovati še številne druge novosti, ki jih je uporabila tudi naša slikarka. Sproščena slikarska poteza podpira občutenje veličine narave v njeni preprostosti, tako kot so verjeli tudi v najslavnejši slikarski koloniji na prostem, »Barbizonu«. Slika po vsej verjetnosti ni bila naslikana neposredno v naravi, vendar odraža prizadevanja slikarjev, ki so v slikanju na prostem prepoznali nove optične vrednosti barve in pomen dnevne svetlobe. Posledično so v svoja dela vnašali svetlejšje barve; pogosto jih niso več mešali na slikarski paleti, temveč so jih čiste polagali neposredno na slikarsko platno. Tudi Henrika se izogiba senčenju in modelira s polaganjem toplih in hladnih tonov enega ob drugega, kot to vidimo na primer v zelenih tonih ozadja. S tem osamosvoji barvo, detajl prične vibrirati. Slika učinkuje atmosfersko, nestanovitno, kar podpira občutenje hitrega tempa in nestanovitnosti sodobnosti. Celotno slikarsko polje postane tudi bolj ploščato, kar zmanjšuje iluzijo in v ospredje postavlja razumevanje slike na modernističen način, ki govori o tem, kaj je slika v resnici, namreč dvodimenzionalno platno in barve. Novo slikarsko izražanje pa je podprl tudi izum, ko so se barve prvič pojavile v tubah, ki so skrajšale čas priprave na sliko in omogočile, da so slikarji lažje zapustili atelje. Delo je datirano v leto 1931. Torej gre za pozen odmev na slikarske

novosti francoske umetnosti poznega 19. stoletja, vendar odraža obdobje prebujanja mariborske slikarske scene, kjer je Henrika s svojo materjo in sestro v letu nastanka slike živila.

Slika pa je še posebej zanimiva, saj gre za eno takrat sodobnejših upodobitev lastne matere. Na njej je sodobnost likovnega spojena s sodobnostjo portretiranke, kar praviloma ni veljalo za upodobitve mater. Neobičajno je tudi razmerje med naravo in portretom. Figura, zasnovana v trikotno kompozicijo, značilno za zlato obdobje ateljejskega portreta, ki je upodobljenca postavilo na posebno mesto, prične izgubljati svojo centralno pozicijo, saj jo prerašča grm dobro prepoznavnih rastočih hortenzij z modrimi cvetovi. Na nek način se zdi, da podoba matere in grm hortenzije postajata eno, zato lahko sklenemo, da se pravo sporočilo slike verjetno skriva mnogo globlje in izvira iz nezavednega. O čem torej govori ta privlačna združitev osebe in cvetlice? Glede na pisano zgodovino družine nas zanima, ali so hortenzije v času nastanka slike rasle v Sloveniji? Kje so bile pogoste in kaj vpliva na barvo njihovega cvetja?

Simbolika hortenzije je kompleksna. Na sliki je po vrtovih splošno razširjena kmečka hortenzija (*Hydrangea macrophylla*). Gre za rastlino, ki je dolgovečna, trpežna in se je zmožna vedno znova obnoviti. Ljudi je vedno vznemirjala njena barvna spremenljivost, saj cvetje večinoma niha med rožnato in modrikasto barvo. Natančno takšno je cvetje ob portretiranki. Morda lahko upodobitev interpretiramo kot druženje modrosti, ki prilikuje izkušnjam in poznejšim letom, z veseljem do življenja in vedrim čustvovanjem, ki ju prisposodablja rožnata barva.

Razmišljamo lahko še v eni smeri. Na Goriškem, od koder so se Šantlovi preselili na Štajersko, imajo kmečke hortenzije pogosto v čebrih, saj so vrtovi čez poletje zanje presuhi in jih je v čebrih pač enostavneje zalivati. V notranjosti Slovenije brez težav rastejo v vrtnih tleh in prav takšne, v sočnem zelenem okvirju vrta, so naslikane na sliki. Morda je hortenzija prisposodba za slikarkino mater, ki se je, predstavljena v Maribor, dobro vživela in vrasla v novo okolje in v njem drugače, a polno zaživela.